

Dr hab. Grażyna Musiał, Prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
40-226 Katowice, Poland
e-mail: grazyna.musial@interia.pl
<http://grazynamusial.com.pl>

Spoleczna odpowiedzialność biznesu: tożsamość i ograniczenia z punktu widzenia ekonomii

Katowice: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Oddział Katowice

Streszczenie

Niniejsze opracowanie dotyczy problemów teorii ekonomii, co nie znaczy pozbawionych doniosłości praktycznej. Przedstawia się problematykę z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu za okres ostatniego dwudziestolecia. Sięga się również po niektóre źródła gruntownie wyjaśniające tę problematykę na płaszczyźnie teoretycznej, zwłaszcza z punktu widzenia ekonomii. Dokładniej rozpatruje stanowisko Milтона Friedmana, laureata Nagrody Nobla z dziedziny ekonomii w 1976 roku, które powiela się w literaturze w sposób zbyt uproszczony. Dokumenty Unii Europejskiej charakteryzują stanowisko formułowane w kwestii społecznej odpowiedzialności znaczących podmiotów funkcjonujących w gospodarce, to jest dużych korporacji, a także instytucji państwa jako szczególnego podmiotu w gospodarce.

John C. Bogle, założyciel w pojedynkę „The Vanguard Group” donosi, że w biznesie nastąpiły zmiany, które przechyliły szalę na niekorzyść dawniej przestrzeganych zasad troski o dobro klienta, idei odpowiedzialności, na korzyść podejścia handlowego, praktyk kupczenia, które dominuje dzisiaj. Bogle napisał w swojej książce pt.: *Dość. Prawdziwe miary bogactwa, biznesu i życia* co następuje: „Za dużo kupczenia, za mało odpowiedzialności”¹. Niniejsza uwaga jest o tyle istotna, że John Bogle jest wybitnym biznesmenem amerykańskim pod którego kierownictwem „The Vanguard Group” rozwinęła się do ogromnych rozmiarów, i jest jedną z czterech największych korporacji na globalnym rynku finansowym i największych udziałowców w najpotężniejszych amerykańskich bankach.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono również szerzenie świadomości i wrażliwości etycznej nowych adeptów biznesu, absolwentów studiów uniwersyteckich humanistycznych.

¹ John C. Bogle (2009): *Dość. Prawdziwe miary bogactwa, biznesu i życia*. Wydawca: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 160.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, społeczna odpowiedzialność biznesu, Milton Friedman, zysk, korporacja, kodeks etyczny.

JEL Classification: A12, B00, B40.

Corporate Social Responsibility: Identity and Limitations from Economic Point of View

Katowice: Polish Economic Society. Katowice Branch

Abstract

This study deals with problems of economic theory, which does not mean devoid of practical significance. The problems of corporate social responsibility for the last two decades are presented. It also draws on some sources that thoroughly explain this issue on a theoretical level, especially from the point of view of economics. It considers in more detail the position of Milton Friedman, winner of the Nobel Prize in Economics in 1976, which is reproduced in the literature in an oversimplified manner. The documents of the European Union characterize the position formulated on the issue of social responsibility of significant entities operating in the economy, that is, large corporations, as well as the institutions of the state as a special entity in the economy.

John C. Bogle, the founder single-handedly of "The Vanguard Group," reports that there have been changes in business that have tipped the scales against the formerly adhered to principles of concern for the welfare of the customer, the idea of responsibility, in favor of the commercial approach, the buying practices that prevail today. Bogle wrote in his book entitled *Enough. The True Measures of Wealth, Business and Life* as follows: "Too much buying, not enough responsibility". This remark is important because John Bogle is a prominent American businessman under whose leadership "The Vanguard Group" has grown to enormous proportions, and is one of the four largest corporations in the global financial market and the largest shareholders in the most powerful American banks.

This study also presents the spread of ethical awareness and sensitivity to new business students, graduates of university humanities studies.

Key Words: European Union, corporate social responsibility, Milton Friedman, profit, Corporation, code of ethics.

Wstęp

Na pewno trudno byłoby przedstawić jakąś bezdyskusyjną listę rankingową definicji i interpretacji koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu i uznać, które z nowo wprowadzonych definicji i interpretacji są najważniejsze, które pozostaną trwałym dorobkiem nauki, a które ulegną zapomnieniu. Zachowanie społecznie odpowiedzialne przedsiębiorstw jest przedmiotem badań od połowy XX wieku. Wielkie korporacje, dzięki posiadaniu siły ekonomicznej, mogą i powinny odgrywać ważną rolę regulowaniu stosunków demokratycznych oraz etycznych transakcji rynkowych zachodzących z ich udziałem w skali globalnej.

Cel

W niniejszym opracowaniu celem jest przedstawienie specyfiki społecznie odpowiedzialnego biznesu w warunkach globalizacji i przynależności do Unii Europejskiej, przyjmując punkt widzenia ekonomii. Ów punkt widzenia jest odmienny od innych, albowiem akcentuje problemy, których nie podnoszą inne dyscypliny naukowe. Ponadto powodem zachęcającym do zajmowania się koncepcjami społecznej odpowiedzialności biznesu jest to, że atrakcyjnie wyglądające idee wymagają ciągle od nowa przemysłów kierowanych pytaniem, czy da się powiedzieć jeszcze coś nowego, może ukazać, że ich atrakcyjność bierze się raczej z powierzchownego uchwycenia diskutowanych problemów. Wreszcie fakt, że społeczna odpowiedzialność biznesu stała się fragmentem akademickiej dydaktyki, czyni, że warto przedstawić te kwestie na tle najnowszej literatury naukowej w Polsce i na świecie.

Metoda

W opracowaniu stosuje się indukcję², dedukcję, analizę, konstrukcję, procedury interpretacyjne, rozdziela się zewnętrznie dostępne obserwowalne fakty, od ukrytych nieobserwowalnych wartości, sensów i znaczeń. Stosowany model eksplanacyjny wiąże najistotniejsze cechy badanej koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w obliczu oddziaływania, współzależności i ograniczeń ze sfery ekonomicznej, społecznej, a także niewolnej od wpływów zewnętrznych, to jest politycznych i militarnych na funkcjonowanie biznesu. Stosuje się również porównywanie tekstów źródłowych. Nie jest wykluczone, że następuje przesunięcie zawartych w nich sensów.

² Nie wchodzi się w arkana samej prawomocności procedury indukcji, o czym pisał Popper. [Zob. Karl Raimund Popper (1959/2002): *Logika odkrycia naukowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.]

1. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw w świetle dokumentów Unii Europejskiej

Dokument o nazwie „Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Odnowiona strategia Unii Europejskiej na lata 2011 – 2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw. Bruksela, 25 października 2011 roku, sygnatura KOM (2011) nr 681, wersja ostateczna” stanowi standard orzecznicy sformułowany przez Komisję Europejską, wytycza praktykę prawną w państwach członkowskich Unii Europejskiej, które promują społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw (*Corporate Social Responsibility*, w skrócie CSR). Termin ten oznacza społecznie wiarygodny biznes, z którym spotykają się na co dzień współcześni przedsiębiorcy. Raporty roczne sporządzane przez państwa członkowskie odnośnie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw są punktem odniesienia dla określenia swojego stanowiska co do przestrzegania zaleceń przekazanych w komunikatach, jak i przeciwstawienia się stanom przewlekłości postępowania w ich wykonaniu. Raporty pomagają Komisji Europejskiej w gromadzeniu wiedzy, czy są realizowane zalecenia wyszczególnione w „Komunikacie”. Ów obowiązek przygotowywania raportów jest w literaturze silnie akcentowany. W jednej z publikacji można przeczytać co następuje: „Realizacja zobowiązań przez państwa członkowskie i monitorowanie przebiegu realizacji jest przedsięwzięciem delikatnej natury, dotyka bowiem konstytucyjnej autonomii państw członkowskich (...)” – stwierdził Jerzy Jaskiernia³.

Komisja Europejska określiła czynniki, poprzez które będzie dążyć do oddziaływania na podmioty realizujące strategię „Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw”. Oto niektóre z tych czynników:

- „potrzeba lepszego wyjaśnienia tego, czego oczekuje się od przedsiębiorstw, oraz uspołnienienia unijnej definicji CSR z nowymi, zaktualizowanymi zasadami i wytycznymi międzynarodowymi”⁴,

³ Jerzy Jaskiernia (2011): *Wpływ Rady Europy na modelowanie reżimów politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. [W:] *Dialog europejski Zachód – Wschód. Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989 – 2009*. Pod redakcją Alicji Stępień-Kuczyńskiej, Macieja Potza i Michała Słowikowskiego. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2011, s. 22.

⁴ KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Odnowiona strategia UE na lata 2011-2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 6. [Dostęp: 20. 08. 2022.]

- „konieczność uznania roli uzupełniających regulacji w tworzeniu otoczenia bardziej sprzyjającego przedsiębiorstwom dobrowolnie wyrażającym chęć wypełniania zobowiązań wynikających z odpowiedzialności społecznej”⁵,

- „, Ponadto Komisja wspiera trzy zasady dobrych rządów w dziedzinie opodatkowania - mianowicie przejrzystość, wymianę informacji oraz uczciwą konkurencję podatkową - w stosunkach między państwami członkowskimi”⁶.

Oczekiwania współczesnej kultury Zachodu, które zostały wyrażone w skonstruowanej strategii trwałego, zrównoważonego rozwoju społeczno – ekonomicznego w przytaczanym dokumencie Komisji Europejskiej pod nazwą „Odnowiona Strategia Unii Europejskiej na lata 2011-2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw” okażą się pomyślne wtedy, i tylko wtedy, gdy okaże się, że „Dzięki CSR przedsiębiorstwa mogą mieć duży wpływ na osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju i wysoce konkurencyjnej społecznej gospodarki rynkowej, zawartych w traktacie o Unii Europejskiej. CSR leży u podstaw celu strategii <<Europa 2020>> na rzecz inteligentnego, trwałego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu gospodarczego, w tym również celu osiągnięcia 75% zatrudnienia”⁷.

Należy zauważyć, że na etapie tworzenia omawianego dokumentu definicja sprawozdawcza koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw to „(...) odpowiedzialność przedsiębiorstw za ich wpływ na społeczeństwo”⁸.

Konkluzje jakie nasuwają się po zapoznaniu się z wyżej wymienionym, jak też innymi dokumentami Unii Europejskiej poświęconymi temu tematowi, sprowadzają się do tego, że występuje potrzeba rozpatrywania tych zaleceń, postulatów i wymagań na tle społeczno-ekonomicznym charakterystycznym dla gospodarki przez ostatnie trzy dziesięciolecia. Pomocna może być opinia ponownie Jerzego Jaskierni w przedstawionym tomie, a mianowicie, że transformacja systemu ekonomicznego w Polsce to proces, który oznaczał głęboką ingerencję w istniejące stosunki własnościowe⁹. Dodać do tego jeszcze można uwagę, że problemy naprzeciwko którym stanęły społeczeństwa industrialne, okazało się, że to nie problemy krótkofalowe. To problemy długofalowe, nie do rozwikłania bez głębokich moralnych przeorientowań.

⁵ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 7. [Dostęp: 20. 08. 2022.]

⁶ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 8-9. [Dostęp: 20. 08. 2022.]

⁷ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 4. [Dostęp: 20. 08. 2022.]

⁸ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 7. [Dostęp: 20. 08. 2022.]

⁹ Jerzy Jaskiernia (2011): *Wpływ Rady Europy na modelowanie reżimów politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. [W:] *Dialog europejski Zachód – Wschód. Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989 – 2009*. Pod redakcją Alicji Stępień-Kuczyńskiej, Macieja Potza i Michała Słowikowskiego. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2011, s. 17.

2. Dyskusja

Etyka biznesu jest dziedziną, która ma na celu budowę samoświadomości menedżerów w zarządzaniu gospodarką. W ekonomii modelowe ujęcie reprodukcji społecznej przedstawia cztery jej fazy, a mianowicie produkcję, podział, wymianę i konsumpcję. Najtrudniejsze problemy występują na tle stosunków podziału tak w samej nauce ekonomii, jak i polityce ekonomicznej. Dostarczyciele pracy mają prawo do płacy roboczej w ramach warunków, w jakich są zatrudnieni za to, co robią. Dostarczyciele kapitału mają wyłączne prawo do produktów pracy i do zysków z ich sprzedaży. Własność i ostateczna kontrola przypadają kapitałowi, a nie pracy.

W obecnych warunkach cele i zachowania biznesu są coraz bardziej niejasne. Etyka zajmuje się tym, co decyduje o ludzkiej pomyślności i jaki sposób postępowania jest konieczny, aby ją zapewnić. Koncentracja własności pociąga za sobą wielorakie uzależnienia menedżerów od posiadaczy wielkiego kapitału akcyjnego. Proces ten został nie tylko dostrzeżony, ale także gruntownie udokumentowany już w latach 70. XX wieku i później przez ekonomistów, socjologów prawników Republiki Federalnej Niemiec¹⁰.

Retrospektywne spojrzenie na rozwój nauki ekonomii pozwala dostrzec, jak Adam Smith, ojciec założyciel klasycznej ekonomii politycznej, obserwując proces zmian instytucjonalnych, relacje pomiędzy podziałem pracy, rynkiem, handlem (np. ceny pszenicy przez okres powyżej półwiecza, od 1202 roku do 1756 roku¹¹), podkreślał różnorodność motywów działań ludzkich, nastawienie na realizację własnych interesów współwystępujących z różnymi, równie ważnymi.

Smith wyróżnił dwa schematy, lub – jak je też nazywał – systemy moralności. Pisał o tym w książce zatytułowanej „*Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*” następująco: „W każdym cywilizowanym społeczeństwie, w każdym społeczeństwie, gdzie ustalony już raz został podział stanowy, istniały zawsze obok siebie jednocześnie dwa odrębne schematy lub systemy moralności; jeden z nich można określić jako sztywny i surowy, drugi liberalny lub, jeśli chcecie, luźny. Pierwszy wzbudza zazwyczaj podziw i szacunek ludzi prostych, drugi natomiast uznają i przyjmują częściej tak zwani ludzie światowi. (...) W systemie luźnym lub liberalnym przepych, szalona, a nawet rozwiązała wesołość, pogoń za

¹⁰ Władysław Markiewicz (1966): *Spółczesność a socjologia w Niemieckiej Republice Federalnej*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań. Otfried Höffe (1992): *Etyka państwa i prawa*. Wydawnictwo Znak, Kraków. Otfried Höffe (1992): *Einführung in die utilitaristische Ethik. Klassische und Zeitgenössische Texte*. Beck. München.

¹¹ Adam Smith (1776/2007): *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Tom 1. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa. Tablice odnoszące się do stron 217-233 są zawarte na stronach 293-300.

uciechami. (...) Zwolennicy natomiast systemu surowego patrzą na te wybryki ze skrajnym obrzydzeniem i obrazą”¹².

Etyka ludzi biznesu czasów Adama Smitha nadal jest przedmiotem zainteresowania. Problem przedstawiają np. Grażyna Musiał¹³, Noam Chomsky¹⁴, czynią to na tle faktów epoki, w której żył i tworzył Adam Smith.

Na etapie globalizacji pod pojęciem etyki globalnej umieszcza się taki oto katalog ogólnoludzkich wartości, jak: tolerancja, wolność, bezpieczeństwo, sprawiedliwość, godziwość, bezstronność, piękno, prawda, co czynił Józef Pajestka¹⁵. Do etyków podnoszących tę problematykę zaliczyć takie nazwiska, jak: Józef Lipiec, Wojciech W. Gasparski, John Rawls, Amartya Kumar Sen.

2.1. Odpowiedzialność biznesu w ujęciu Milтона Friedmana. Analiza poglądu

„Społeczna odpowiedzialność biznesu” czy „Społeczna odpowiedzialność biznesu to zwiększanie zysków” – oto jest pytanie. Pytanie to formułuje się w związku z dwiema postaciami tytułu artykułu Friedmana, który ukazał się w przestrzeni publicznej zapisany w dwóch odmiennych wersjach, jak ukazano w pytaniu.

Referat Milтона Friedmana pt.: *Społeczna odpowiedzialność biznesu* widniał w programie 18-go zebrania Międzynarodowego Towarzystwa Mont Pèlerin Society, które obradowało w RFN, w Monachium, od 31 sierpnia do 5 września 1970 roku¹⁶. Friedman przewodniczył temu zebraniu, ponieważ przypadł mu zaszczyt pełnienia obowiązku przewodniczącego stowarzyszenia w kadencji 1970-1972. Ponadto wtedy stowarzyszenie obchodziło uroczyste 25 lecie swego istnienia.

Kompletna bibliografia prac Friedmana zawarta jest jego pracy „Polityka i tyrania” na stronach od 70 do 93. Publikacje są ujęte w porządku chronologicznym. Na stronie 87

¹² Adam Smith (1776/2007): *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Tom 2. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 462.

¹³ Grażyna Musiał (2000): *Z badań nad dziejami ekonomii jako dziedziny nauki: Adam Smith (1723-1790)*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” Warszawa, nr 1, s. 7-30.

¹⁴ Noam Chomsky (2000): *Zysk ponad ludzi. Neoliberalizm a ład globalny*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław. Noam Chomsky (1999): *Rok 501. Podbój trwa. Na przełomie wieków*. Tłumaczenie Zbigniew Marek Jankowski, Olimpia Mainka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Poznań, ss. 437.

¹⁵ Józef Pajestka (1990): *Prolegomena globalnej działalności człowieka*. PWN, Warszawa. Józef Pajestka: *Ethical Considerations in Economic Thinking*, referat na kongresie *Societas Ethica*, Warszawa, 1-5. 09. 1980., opublikowany w języku polskim: Józef Pajestka (1981): *Problemy etyczne w rozważaniach ekonomicznych*. „Ekonomista”, nr 2, s. 257-271.

¹⁶ „Przegląd tematyki zebrań Towarzystwa Mont Pèlerin Society w latach 1947-2010”. [W:] Grażyna Musiał (2011): *Osiągnięcia ekonomii XX wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Katowice, s. 146-155. Załącznik 3.

wyszczególniono: *Social Responsibility of Business*. „New York Times Magazine”, 13 września 1970¹⁷.

Kilka dni po zakończeniu spotkania Towrzystwa Mont Pèlerin Society, gazeta „New York Times Magazine” zamieściła 23 września 1970 roku tekst Friedmana pod nieco innym, dłuższym, tytułem. Znalazło się w nim ponadto wyrażenie: *Is to Increase Its Profits*, czyli tytuł, jaki podawał „New York Times Magazine” brzmiał *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*¹⁸. Jeżeli przyjąć kompletną bibliografię Friedmana w książce jego autorstwa oraz programu spotkania Mont Pèlerin, któremu wówczas przewodniczył i wygłaszał ów tekst, i porównać z tym, co opublikował nowojorski magazyn, to coś się nie zgadza. Problem tkwi w tym, iż ta wersja, która obejmuje termin „zysk” w tytule, czyli z gazety „New York Times Magazine” jest nazwą artykułu, na którą powołują się autorzy w podręcznikach, monografiach, artykułach, ale nie sam Friedman.

Końcowe zdanie tekstu Friedmana w „New York Times Magazine” stanowi cytat z jego książki pt.: *Kapitalizm i wolność* powstałej w 1962 roku¹⁹. Tekst pochodzi z rozdziału ósmego „Monopol a społeczna odpowiedzialność biznesu i pracy” (s. 229-260), paragraf (ostatni) „Społeczna odpowiedzialność biznesu i pracy” (s. 254-260), i brzmi jak następuje: „W gospodarce wolnorynkowej odpowiedzialność społeczna przedsiębiorcy sprowadza się tylko i wyłącznie do jednej kwestii, a mianowicie do obowiązku wykorzystywania dostępnych zasobów w celu realizacji działań mających przynosić zyski. Przedsiębiorca realizuje swój obowiązek społeczny tak długo, jak długo postępuje zgodnie z obowiązującymi zasadami, to znaczy uczestniczy w wolnej i swobodnej konkurencji, nie uciekając się do żadnych niedozwolonych sztuczek czy oszustwa”²⁰. Dalej autor referuje w książce (ale to już nie znalazło się w powyższym artykule, że „(...) w ostatnich czasach szczególnego znaczenia nabrał ten aspekt doktryny odpowiedzialności społecznej, który zakłada nałożenie na biznes i pracę zobowiązania do utrzymywania cen i płac na niskim poziomie w celu unikania wzrostu inflacji”²¹.

¹⁷ Kompletna bibliografia. Chronologiczna lista głównych prac Milтона Friedmana od 1934 do 1984 i roku. [W:] Milton Friedman (1993): *Polityka i tyrania*. Wydawnictwo Heuros, Łódź, s. 70-98.

¹⁸ Milton Friedman (1970): *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*. „New York Times Magazine”, 13 September 1970.

¹⁹ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, ss. 381. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

²⁰ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 255. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

²¹ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, ss. 257. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

Z powyższego fragmentu widać, że Friedman przedstawił jasno i konsekwentnie funkcjonowanie gospodarki jako działania dwóch składowych: przedsiębiorców i pracowników. Friedman uważał za niewłaściwe, że państwo (rząd) waży się kierować do przedsiębiorców i pracowników uwagę o nieprzyczynianie się do powstawania i rozwijania sytuacji inflacyjnej, o przejawianie potrzeby utrzymania cen i płac na niskim poziomie. Kontynuując ten tok rozumowania Friedman oświadczył wprost, że chodzi o „(...) ten aspekt doktryny odpowiedzialności społecznej, który zakłada nałożenie na biznes i pracę zobowiązania do utrzymywania cen i płac na niskim poziomie w celu unikania wzrostu inflacji²².

Faktem empirycznym do którego odwołał się Friedman w książce *Kapitalizm i wolność* w sensie przykładu, był opis podwyżki cen stali dokonanej przez korporację U. S. Steel w kwietniu 1962 roku²³. Na tę podwyżkę miały zareagować ośrodki sprawujące wówczas władzę w Waszyngtonie, a czynnikiem sprawczym była wypowiedź Prezydenta USA, Johna Fitzgeralda Kennedy’ego, wobec szerszej publiczności. Na podwyżkę cen stali zareagował prezydent Kennedy, który „(...) wyraził swoje niezadowolenie, grożąc (...)”²⁴, oraz inne ośrodki władzy. Była to „ (...) gwałtowna reakcja różnych ośrodków władzy skoncentrowanych w Waszyngtonie. Wszyscy mogliśmy przekonać się, że znaczny odsetek władzy niezbędnej do stworzenia państwa policyjnego udało się już zgromadzić w ręku administracji²⁵. Jak podawała ówczesna prasa problem cen stali dotyczył nie tylko korporacji U. S. Steel, ale także innych korporacji branży przemysłowej stalowej, łącznie ośmiu największych korporacji w USA. Były nimi:

- Kaiser Steel,
- Bethlehem Steel,
- Republic Steel,
- Pittsburgh Steel,
- Jones & Laughlin,
- National Steel,
- Youngstown Sheet & Tube.

²² Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 257. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

²³ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 256. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

²⁴ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 256. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

²⁵ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 257. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

Friedman miał na uwadze publiczną mowę prezydenta Kennedy'ego podczas pierwszej konferencji prasowej w tej kwestii, która odbyła się 12 kwietnia 1962 roku²⁶.

Zarysowany kontekst w jakim była rozpatrywana koncepcja odpowiedzialności społecznej biznesu i pracy na początku lat 60. XX wieku przedstawiona przez Friedmana powinna być uzupełniona o dokonaną przez niego charakterystykę angażowania się biznesu i pracy w działalność dobroczynną, rozumianą jako pomoc finansowa świadczona na rzecz uniwersytetów amerykańskich. Friedman uważał, że skłanianie podmiotów gospodarujących do wspomagania szkolnictwa wyższego jest nieuprawnione i niewłaściwe. Twierdził on, że „Firma jest narzędziem, które należy do udziałowców czy akcjonariuszy. Jeżeli zatem decyduje się przekazać pieniądze na cel niezwiązany ze swoją działalnością, narusza tym samym prawo udziałowca do swobodnego decydowania o przeznaczeniu posiadanych środków”²⁷.

Z powyższego cytatu wynika, iż Friedman sądził, jeżeli firmy dokonują takich operacji jak podwyżki cen, czy wspomaganie finansowe uniwersytetów, to czynią to w sposób udokumentowany w oparciu o zapisy prawne, które wcześniej ustalono. Uważał, iż nawiązały się wzajemne relacje w sferze wzajemnych oddziaływań akcjonariuszy czy udziałowców, lub jednych i drugich za sprawą osób lub instytucji, w imię interesu publicznego, który wcześniej powinien być zostać zdefiniowany.

Friedman, jako bystry obserwator życia społecznego i wybitny uczony, dostrzegł okoliczność, że we współczesnym mu modelu biznesowym zachodzi dostrzegalny, raz mniej raz więcej, proces oddzielania własności od zarządzania, objawia się to przez eliminację społeczeństwa indywidualistycznego, razem z kształtowaniem się nowego modelu państwa – państwa typu korporacyjnego. Zatem jest taka oto sytuacja: systematyczna i wewnętrznie niesprzeczna teoria roli firmy konkurencyjnej w gospodarce rynkowej z centralną pozycją, jaką pełni dążący do jak największego zysku przedsiębiorca, nie odpowiada rzeczywistości. Dostrzeżony przez Friedmana proces oddzielania własności od zarządzania zapoczątkował w literaturze naukowej polemikę z poglądem tradycyjnym, która rozwijała się w dwóch kierunkach. Z jednej strony było to badanie głównych rodzajów struktur rynkowych i ich wpływ na konkurencję i ceny, ze szczególnym uwzględnieniem roli oligopoli. Z drugiej strony było to badanie struktury własności i władzy w korporacjach w świetle celów ich działalności.

²⁶ J. F. K. *Attacks the Steel Industry*. Konferencja prasowa J. F. K. z 12 kwietnia 1962 roku. *Crossing Wall Street. Your Guide to Financial Success*. <http://mgwallstreet.com> [Dostęp: 20.08.2022.]

²⁷ Milton Friedman (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, s. 259. Tłumaczenie dokonano z 14 wydania.

Wzrost współczesnych korporacji spowodował taką koncentrację siły ekonomicznej tych struktur, iż mogłyby one konkurować z niejednym współczesnym państwem²⁸.

Czyniona tu próba przeprowadzenia dowodu teoretycznego o oddzieleniu własności kapitału od władzy nad kapitałem wskazuje, że niewystarczająco uzasadniony byłby wniosek o oddzieleniu. Menedżerowie i właściciele konkurują między sobą o wszelkie wartości do podziału, ale reguły zachowań nie przekraczają norm typowej dla społeczeństwa wysoko rozwiniętego form walki konkurencyjnej o pieniądze, awanse, prestiż i wpływy. Ze względu na zajmowane przez siebie pozycje strategiczne w korporacjach, działają oni jako obrońcy i jako rzecznicy również, każdej, wielkiej własności.

Przedstawiona interpretacja zagadnienia społecznej odpowiedzialności nawiązująca do stanowiska Milтона Friedmana, odsłoniła teoretyczne warstwy nauki ekonomii, ułatwiające zrozumienie procesów ekonomicznych i współzależności między nimi: spraw dotyczących zysku, podziału, własności, firmy i organizacji. Analiza działania korporacji to maksymalizacja zysku, o czym już było, ale trzeba zaakcentować, iż jest to źródło (inaczej: podstawa) postępującej akumulacji kapitału. Działa tu „prawo kapitalistycznego sposobu produkcji jako prawo zewnętrznego przymusu”²⁹. Prawo to, jak każde prawo naukowe, ma charakter logiczny. Odkrycie działania tego prawa wyjaśnia się tak, że rozwój gospodarki kapitalistycznej wymaga wzrostu kapitału zainwestowanego w przedsiębiorstwo z tego powodu, że konkurencja zmusza do powiększania kapitału, aby można było przetrwać na rynku.

Zagadnienie fuzji i przejęć jest doniosłym zagadnieniem w nauce ekonomii. Stwierdza się, iż „Podmioty gospodarcze w gospodarce rynkowej mają naturalną skłonność do koncentracji przez akumulację zysków, a przede wszystkim przez fuzje i przejęcia”³⁰. Tę „naturalność” procesu można by nieco uszczegółowić. To fakt, że fuzje i przejęcia to

²⁸ Klaus Schwab (1971): *Moderne Unternehmensführung im Maschinenbau*, Herausgegeben von Verein Deutscher Maschinenbau-Anstalten e.V. Frankfurt/Main-Niederrad, (w języku angielskim tytuł brzmi: *Modern Enterprise Management in Mechanical Engineering*, Published by Verein Deutscher Maschinenbau-Anstalten e.V. Frankfurt/Main-Niederrad. Autor twierdził, że celem firm jest ochrona i pomnażanie bogactwa kapitalistycznych elit. Na pierwszym spotkaniu Europejskiego Forum Zarządzania w Davos w lutym 1971 roku zgromadzono 440 dyrektorów z 32 państw. (Zmiana nazwy na World Economic Forum nastąpiła w 1987 roku). Było to duże osiągnięcie dla Klausa Schwaba, który miał małe doświadczenie międzynarodowe i zawodowe i 32 lata. W Harvard Business School, skąd powrócił, zaprzyjaźnił się z Henry Kissingerem. Obecnie ukazała się dziewiętnasta książka Kissingera pt.: *Sześć studiów o Światowej Strategii*. Z tej okazji gazeta „The Wall Street Journal” przeprowadziła wywiad z 99-letnim byłym Sekretarzem Stanu ds. Bezpieczeństwa USA. Tytuł wywiadu w gazecie jest wymowny: *Henry Kissinger jest zamartwiony nierównowagą*, został on przeprowadzony 12 sierpnia 2022 roku.

²⁹ Karol Marks (1867/1970): *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*. Tom pierwszy. *Księga I. Proces wytwarzania kapitału*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa, s. 659.

³⁰ Maciej Miszewski (2020): *Idee ordoliberalizmu wobec współczesnego przesilenia cywilizacyjnego*. [W]: *Spoleczna gospodarka Rynkowa i integracja europejska w czasach dziejowego przełomu*. Redakcja naukowa: Elżbieta Mącznyńska, Piotr Pysz. Wydawnictwo: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 139.

podstawowy sposób wielkich międzynarodowych korporacji kontrolowania rynków i pozbywania się konkurencji. Ale każda poważna fuzja i każde przejęcie na rynku musi mieć akceptację Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, a więc instytucji państwowej, która stoi na straży tego, aby jeden podmiot nie zdominował gałęzi gospodarki lub jakiś kluczowy dla przetrwania gospodarki sektor nie uległ procesowi rozkładu. Podmioty, które kontrolują fuzje są bardzo ważne, może nawet więcej niż kierownictwo przejmowanych firm, czy nadzorujące gospodarkę, organy administracji. Taką doradczą rolę sprawuje np. według informacji na Forum Ekonomicznym w Karpaczu (wrzesień 2021) – firma Rothschild Polska S. A.

2.2. Rozważania o etycznym działaniu i odpowiedzialności

Świat ludzi biznesu jest trudny do jednoznacznego określenia. Są to przedsiębiorcy, menedżerowie różnych szczebli. Skupiają na sobie uwagę, nie tylko ze względu na kosmopolityczny wygląd. Chodzi o władzę, którą posiadają. Im więcej posiadają władzy, tym bardziej rośnie ich odpowiedzialność, i tym większe wysuwa się względem nich oczekiwania. Toczy się dyskusja wokół problemów etyki w świecie ludzi biznesu, jak i etyków, ale przedmiotem doniosłym w tych dyskusjach jest erozja standardów etyki, którą się dostrzega. Przedsiębiorczość przedstawiana jest jako sposób rozwiązywania problemów społecznych i ekonomicznych, a w istocie jest sposobem na zrzucenie z siebie odpowiedzialności przez państwo, które w przeszłości ją ponosiło. Społeczna odpowiedzialność biznesu jest to propozycja angażowania się w przedsiębiorczość społeczną jako rozwiązanie problemów natury politycznej, bezrobotnym zaleca się zostanie przedsiębiorcami i sugeruje się, że przedsiębiorczość zapewnia poradzenie sobie z kryzysem ekologicznym. Jednak rozwój zrównoważony wymaga myślenia całościowego, a więc systemowego.

Znaczenie dokonań Prof. Dr hab. Wojciecha W. Gasparskiego w dziedzinie etyki biznesu jest bardzo duże. Gasparski odnotował bardzo ważną datę w rozwoju debat poświęconych etyce biznesu, a mianowicie to, iż upłynęło 20 lat od czasu obrad Polskiego Zjazdu Filozoficznego. Był to VI Zjazd, którego obrady odbywały się w Toruniu. Wtedy decyzją Zjazdu i władz Polskiej Akademii Nauk, której członkiem był W. W. Gasparski, uznano etykę biznesu za subdyscyplinę filozofii. W następnych Polskich Zjazdach Filozoficznych (IX Zjazd, Wisła wrzesień 2012, X Zjazd, Poznań wrzesień 2015, XI Zjazd, Lublin wrzesień 2019, niżej podpisana brała udział w każdym ze Zjazdów i na każdym z nich wygłaszała referat, które w dwóch pierwszych przypadkach zostały opublikowane w

czasopismach filozoficznych na uniwersytecie Warszawskim.), wyodrębnione podsekcje pod nazwą „Etyka Biznesu” obradowały poszerzając panoramę zagadnień o dokonaniach takich uczonych, jak: obok Profesora Gasparskiego, byli to m. in. o. Józef Maria Bocheński, Mario Bunge, Herbert Alexander Simon³¹.

Wszechstronne podejście badawcze do poznania zagadnienia społecznej odpowiedzialności biznesu przedstawia Anna Adamus – Matuszyńska, posiadająca doniosły dorobek naukowy. Autorka zweryfikowała tezę o różnych sferach gospodarowania i kultury, optuje za wieloaspektowym ujęciem zagadnienia, postuluje rozważania nad etyką biznesu, tak w świetle ekonomii, jak i nauki o zarządzaniu, socjologii, *public relations*³². Można wnieść zapytanie, a co czynić z nauką o polityce? Warto i ten punkt, jak można sądzić, włączyć do rozważań o etycznym działaniu odpowiedzialności.

2.3. Społeczna odpowiedzialność – studium przypadku: Volkswagen oraz Facebook i Cambridge Analytica

Wiele różnych inicjatyw i przedsięwzięć, które są podejmowane przez korporacje, o czym świadczą raporty, przedstawiające relację postulatów Unii Europejskiej oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych, nie może jednak przesłonić faktu, że sceptycyzm wobec idei i praktyk CSR daje o sobie znać, a nawet narasta. Powody istnienia i wzrostu krytycznego nastawienia są złożone. Dostarcza ich wiedza o skandalach, takich jak związane z oszustwami, które były udziałem dotąd szanowanego koncernu Volkswagena, kontakty firmy Facebook z firmą Cambridge Analytica, która obiektem swoich działań objąć miała również Polskę, czy zachowanie francuskiego holdingu Lafarge na globalnym rynku cementu, która płaciła haracz na rzecz ISIS.

Lafarge to holding francuski, który ma globalny zasięg działania. Posiada poza granicami Francji oddziały. W tym przypadku sprawa dotyczy zlokalizowanej w Syrii spółki zależnej pod nazwą Lafarge Cement Syria („LCS”), która mogłaby zostać uznana za współwinną w pomocy o charakterze finansowym i która to sprawa mogłaby zostać zinterpretowana jako naganna w świetle litery prawa. Wymienia się z nazwy w doniesieniach

³¹ Wojciech W. Gasparski (2022): *Decyzje i etyka. Co o etyce każdy decydent wiedzieć powinien?* 75+ minitekstów o omaxisprawach. Wydawnictwo Poltext. Warszawa, s. 301-319.

³² Anna Adamus – Matuszyńska: CSR w praktyce. Próba realizacji społecznej odpowiedzialności przez sektor energetyczny w Polsce. Studium przypadku, s. 171-184.

prasowych ISIS, która – jeżeli interpretacja byłaby wystarczająca – może być pociągnięta do odpowiedzialności³³.

Ze względu na to, że wymienia się ISIS jako podmiot w procedurze z holdingiem Lafarge, można odnotować reakcję pierwszego z wymienionych podmiotów na ukazanie się na polskim rynku wydawniczym czterotomowego dzieła Profesora Jacka Tittenbruna wydanego przez Wydawnictwo Zysk i s-k w Poznaniu w 2007 roku pod nazwą *Z deszczu pod rynnę. Meandry polskiej prywatyzacji*. Z autorem, uznanym socjologiem, przeprowadzał obszerny wywiad po ukazaniu się wszystkich tomów redaktorka ogólnopolskiego czasopisma biznesowego. Szerzej problem został przedstawiony w innym miejscu³⁴.

Afera Volkswagena a odszkodowania dla klientów

18 września 2015 roku Agencja Ochrony Środowiska z USA ustaliła, że niemiecki producent samochodów Volkswagen manipulował poziomem emisji spalin z powodu wyposażenia samochodów marki Audi, Seat, Skoda i Volkswagen produkowanych w latach 2008 – 2015 w systemy, które pokazywały fałszywe odczyty emisji spalin. Według zapewnień producenta wytworzone samochody miały być „ekologiczne”, to znaczy, że obiecana została zmniejszona emisja spalin.

Federalny Związek Centrali Konsumenckich sformułował w imieniu klientów zarzut pod adresem koncernu, że działał on – jak podano – celowo i niemoralnie. Sprawa sądowa toczyła się przed Federalnym Trybunałem Sprawiedliwości. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli sprzedany produkt posiada wadę fizyczną, lub prawną. Ważne jest również i to że w przypadku konsumentów, na równi z zapewnieniem sprzedawcy traktuje się publiczne zapewnienia producenta lub jego przedstawiciela.

Dyrektor generalny koncernu Volkswagena Martin Winterkorn piastował swoją funkcję od 2007 roku, a ustąpił ze stanowiska we wrześniu 2015 roku. Menedżerowie wyższego szczebla, łącznie z dyrektorem generalnym, zostali obwinieni za naruszenie swoich obowiązków, manipulowanie wynikami badań emisji spalin, niezachowanie staranności, które unaocznily się w przekroczeniu emisji szkodliwych tlenków azotu nawet 40-krotnie według amerykańskich norm.

³³ Śledztwo w sprawie firmy Lafarge: <https://outride.rs/pl/magazyn/lipiec-2018/brief-24/we-francji-rozpoczelo-sie-sledztwo-w-sprawie-firmy-lafarge-francuskiego-potentata-na-globalnym-ryнку-cementu-oskarzonej-o-wspieranie-dzihadystow/> [20. 08. 2022.]

³⁴ Grażyna Musiał (2018): *Is the Social Capital Really Social? Deliberations on Jacek Tittenbrun* <<Neither Capital nor Class>>. “Journal of Economic Sociology”. Vol. 19, No. 4 September 2018, p. 129-132.

Martin Winterkorn miał wyłożyć z prywatnych pieniędzy 11,2 mln euro, a był szef Audi, Rupert Stadler 4,1 mln euro w związku z aferą spalinową.

Ostatecznie koncern Volkswagen miłą się przyznać do zainstalowania sprzedawanych na całym świecie milionach samochodów z silnikiem diesla, oprogramowania zaniżającego poziom emisji szkodliwych tlenków azotu³⁵.

Nieetyczne wykorzystanie informacji i wpływ na zmianę ludzkich zachowań firm Facebook i Cambridge Analytica

Problematyk a bogactwa, władzy i wpływów politycznych były zawsze cenna dla nauk społecznych i ekonomicznych. Informacje na temat gustów i postaw społecznych społeczeństwa w ujęciu jednostkowym gromadziła firma Cambridge Analytica oferując aplikację badawczą wykorzystywaną przez psychologów o nazwie „This is Your Digital Life” w formie ankiety, za którą miano zapłacić zainteresowanym jeden lub dwa dolary za wyrażenie zgody na dostęp do informacji na temat miejsca zamieszkania, czy też polubień. Dane na temat użytkowników miały zostać usunięte. Tymczasem firma która zarządzała ankietami internetowymi zebrała dane osób wypełniających ankietę i ich znajomych, bez wiedzy jednych i drugich. Stworzono profile psychograficzne dla nich wszystkich. Facebook jako firma posiadał dane o potencjale 87 milionów użytkowników, z tego 70,6 osób z USA. Dyrektor generalny Mark Zuckerberg składał zeznania przed Kongresem Stanów Zjednoczonych. Utrzymywał, że spersonalizowane dane o użytkownikach nie zostały wykorzystane w działalności jego firmy w sposób nieetyczny. Chodziło o przygotowanie analiz i strategii działań dla organizacji rządowych i militarnych na całym świecie. Marketing biznesowy i marketing polityczny posiada narzędzia, za pomocą których możliwa jest zmiana ludzkich zachowań. Konkluzja, która nasuwa się, to twierdzenie, że cała sprawa to nie tylko działania nieetyczne, ale także wykazujące cechy złamania prawa. Nie zmienia to faktu, że Zuckerberg przeprosił ostatecznie użytkowników za postępowanie firmy Cambridge Analytica i swoje działania, za błędy i naruszenie zaufania³⁶.

³⁵ Volkswagen: Afera dieslowa. VW wypłacić odszkodowanie

<https://www.dw.com/pl/afera-dieslowa-vw-wyp%C5%82aci-odszkodowanie/a-52576913> [Dostęp 20. 08. 2022.]

³⁶ Wojciech Kulik: Afera Facebook i Cambridge Analytica [AKT. - komentarz Zuckerberga]

<https://www.benchmark.pl/aktualnosci/afera-facebook-i-cambridge-analytica-o-co-chodzi.html> [Dostęp 20. 08. 2022.]

2.4. Społeczna odpowiedzialność biznesu jako przedmiot w kształceniu akademickim na przykładzie Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

Właściwości przedmiotu o nazwie „Społeczna odpowiedzialność biznesu” upatruje się w kontekście uniwersyteckim w tym, że wiedza pozyskana po wysłuchaniu wykładów i odbyciu tych zajęć przewidzianych regulaminem, powinna pogłębić kompetencje społeczne abiturientów, poszerzyć ich wiedzę teoretyczną nabytą w toku studiów do prowadzenia działalności gospodarczej zgodnie z kulturowymi oczekiwaniami biznesu i interesariuszy.

Potrzebę studiowania tego przedmiotu objaśnia się wskazując, że jest to nowy trend intelektualny, który pozwala budować przewagę konkurencyjną firm na rynku i jest odpowiedzią na rosnące wymagania etyczne konsumentów. Stosownie do dyrektyw Unii Europejskiej przekazywanych w komunikatach i innych dokumentach różnej rangi, program tego przedmiotu przewiduje wykształcenie u studentów umiejętności przygotowywania raportów o dokonaniach przedsiębiorstw w ramach odpowiedzialności społecznej i ujawniania informacji niefinansowych, które to raporty muszą być wykonywane w trybie obowiązkowym, zgodnie z wymaganą procedurą.

Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza zaprogramowano przedmioty, które przedstawiają poszczególne aspekty teoretyczno-aksjologicznych podstaw działania przedsiębiorstw zgodnie z oczekiwaniami społecznymi, gospodarczymi współczesnego świata i wyzwaniem, jakie stwarzają międzynarodowe stosunki ekonomiczne (globalne).

Docelowym punktem ku któremu zmierzać powinno studiowanie przedmiotu „Społeczna odpowiedzialność biznesu” jest wykształcenie umiejętności zainicjowania dobrej współpracy w biznesem, skoncentrowania energii na harmonizowaniu wartości i norm ekonomicznych, społecznych i ekologicznych zgodnie z ideą trzech „P”. Jest to akronim od *People, Planet i Profit* w języku angielskim, a po polsku odpowiednio: ludzie, planeta, zysk.

Przedmiot „Społeczna odpowiedzialność biznesu” koncentruje się na wyjaśnieniu etycznych zasad życia, głównie w sferze finansów, w ramach nowoczesnego kapitalizmu w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, z akcentem na efektywność przedsiębiorstw z udziałem Skarbu Państwa. Narzędzia realizowania idei społecznej odpowiedzialności biznesu upatruje się w ciągle aktualizowanym stanie wiedzy płynącej z badań interdyscyplinarnych dotyczących kulturowej doniosłości ludzkich działań w zakresie biznesu.

Próbując nieco uogólnić zadania, jakie wiąże się z przedmiotem o społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw należy wskazać na trzy z nich, a mianowicie:

- wyjaśnienie teoretyczno-aksjologicznych podstaw działania przedsiębiorstw na odcinku konstruowania relacji z podmiotami (interesariuszami), z którymi winny one współpracować,
- umiejętność harmonizowania wartości społecznych, ekonomicznych i ekologicznych w perspektywie trzy „P”, to jest: *People, Planet i Profit*,
- kształtowanie wspólnego rozwoju społecznego, utrwalanie sprawiedliwości oraz dobrostanu.

Na marginesie należy zauważyć, że etyka biznesu jest w swej genezie amerykańska. W Polsce jest uprawiana również pod nazwami: etyka gospodarcza, etyka życia gospodarczego, etyka menedżerska, etyka zarządzania czy etyki zawodowe. Intensywny rozwój przedmiotu zaznaczył się w Polsce wraz z szerzeniem idei liberalnych na początku lat 90. XX wieku, chociaż znaczące pozycje naukowe z tego zakresu ukazywały się wcześniej, co było obszernie omówione w referacie Grażyny Musiał pt.: *Etyczny wymiar gospodarowania*, przedstawionym na Jagiellońskim Sympozjum Etycznym w Krakowie w czerwcu 1998 roku³⁷. Z kolei sama nazwa społeczna odpowiedzialność biznesu jest stosowana w dokumentach Unii Europejskiej.

Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza etyka jest prezentowana najszerzej w środowisku akademickim w oparciu o dorobek naukowy, który waloryzowany jest jako drugi w Polsce, po Uniwersytecie Jagiellońskim, w punktacjach, rankingach i utrzymuje się ten stan rzeczy od wielu lat. Instytut Filozofii, kierunek: etyka na studiach stacjonarnych, licencjackich proponował wykłady w wymiarze 30 godzin w semestrze, zakończone egzaminem (gdy zaliczenia – specjalnie zaznaczono). Poniżej wyszczególnia się nazwy przedmiotów z etyki, rok, i semestr i typ studiów oraz ilość punktów ECTS (European Credit Transfer System – europejski system transferu punktów), przypisanych przedmiotowi. Oto wykaz przedmiotów z etyki i z etyką związanych:

Studia licencjackie

- Wstęp do etyki, I rok, 1 semestr ECTS – 4
- Etyki religijne, I rok, 2 semestr, ECTS – 3
- Etyka Dalekiego Wschodu, I rok, 2 semestr, zaliczenie, ECTS – 3
- Etyka, II rok, 3 semestr, ECTS – 4
- Etyka i kultura życia publicznego, I rok, 4 semestr, ECTS – 5
- Etyka Judaizmu, II rok, 4 semestr, ECTS – 4
- Etyka środowiskowa, III rok, 5 semestr, zaliczenie, ECTS – 2

³⁷ Grażyna Musiał (1999): *Etyczny wymiar gospodarowania*. [W:] *Spór o etykę*. Redakcja Józef Pawlica. Materiały X Jagiellońskiego Sympozjum Etycznego, Kraków, 4-5 czerwca 1998 roku. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 79-83. Do jednej z wcześniejszych prac tego zakresu tematycznego zalicza się praca pt.: *Etyka życia gospodarczego*, autorstwa Jerzego Majki.

Studia magisterskie

- Prawo *versus* etyka, I rok, 1 semestr, ECTS – 4
- *Homo Economicus*, I rok, 1 semestr, ECTS – 4
- Topografia problemów etycznych, I rok, 1 semestr, zaliczenie, ECTS – 3
- Bioetyka XX wieku, I rok, 2 semestr, ECTS – 4
- Neuroetyka, I rok, 2 semestr, ECTS – 4
- Etyki zawodowe, II rok, 3 semestr, ECTS – 4
- Etyczne wyzwania w nauce, II rok, 3 semestr, ECTS – 4
- Biopolityka, II rok, 4 semestr, zaliczenie, ECTS – 4
- Modelowanie kodeksów etycznych, II rok, 4 semestr, zaliczenie, ECTS – 4

Instytut Filozofii, Kierunek: Komunikacja Społeczna proponował na studiach magisterskich wykład – 30 godzin oraz laboratorium 30 godzin. Nazwa przedmiotu:

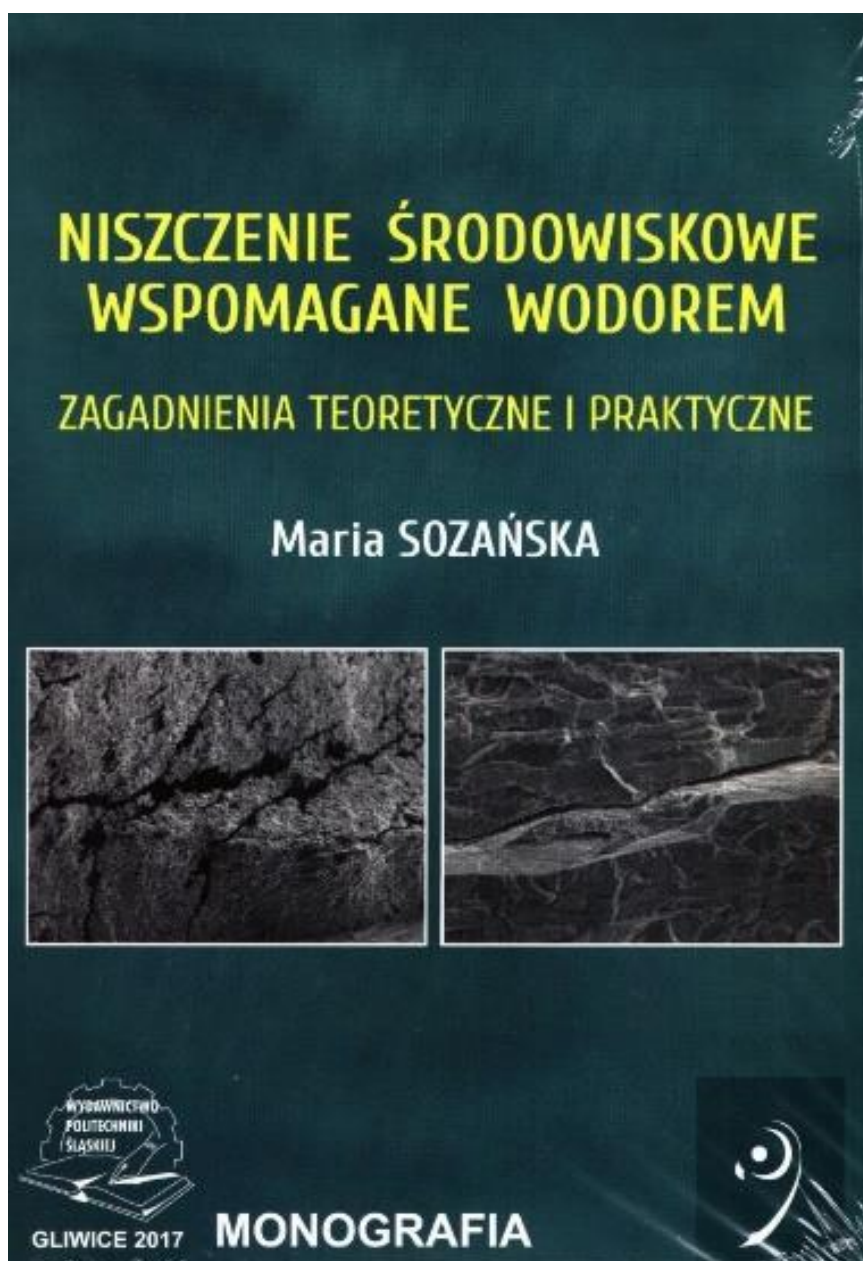
- Etyka i kultura życia publicznego, I rok, 2 semestr, zaliczenie, ECTS – 4

Instytut Filozofii, Kierunek: Filozofia nie proponował na studiach magisterskich wykładu z etyki. Natomiast nowo skonstruowany przedmiot, a mianowicie:

- Filozofia ekspercka, II rok, 3 semestr, wykład 30 godzin oraz laboratorium 30 godzin, zaliczenie, ECTS – 5.

Niniejszy program jest realizowany od roku akademickiego 2015/2016. Pierwsi abiturienti uchylą niebawem tajemnicy, czym jest filozofia ekspercka? Znalazł się w wykazie przedmiot o nazwie *Homo Economicus*. W tym przypadku może byłoby lepiej, aby o ekonomii mówili ekonomiści, a o filozofii filozofowie.

Kodeksy etyczne mają dostarczać wiedzy, jak przeprowadzać transakcje dobre pod względem moralnym. Kodeksy te charakteryzują postawy i zachowania ludzi biznesu i kwalifikują, co ludzie uważają za dobre a co za złe, co słuszne, a co niesłuszne, na podstawie czynności, dokonań i osądów.

W związku z powyższym rysunkiem, który przedstawia stronę tytułową monografii naukowej Profesor Marii Sozańskiej pt.: *Niszczenie środowiskowe wspomagane wodorem. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne* należy wyjaśnić, że klasyfikacja procesów fizycznych i chemicznych zachodzących w środowisku jest wysoce złożonym procesem. Zamieszczona książka wyjaśnia, że wiele z tych procesów zachodzi w środowisku i jest spowodowanych obecnością wodoru. Podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej pt.: „Znaczenie wodoru w XXI wieku”, która była zorganizowana przez autora monografii 10 czerwca 2022 roku w murach Politechnik Śląskiej w Katowicach, brało udział zaproszone środowisko ekonomistów z Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Katowicach. Podczas konferencji przekazano

wiele gruntownych i ważnych informacji wyjaśniających za jakie przyczyny oddziaływania wodoru na środowisko może odpowiadać producent wyrobów, a w jakim stopniu koszty oddziaływania środowiska wspomagane wodorem powodują koszty, które spadają na klienta³⁸.

3. Wnioski

Przeprowadzone w niniejszym opracowaniu rozważania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków końcowych:

- przedstawiona różnorodność zachowań podmiotów gospodarczych wskazuje na potrzebę budowania światowej etyki, która pod nazwą „globalny kodeks postępowania biznesowego” mógłby wystarczająco odzwierciedlić elastyczność kulturową świata;
- w stosunku do środowisk biznesu muszą być sformułowane zewnętrznie zasady etyczne;
- powinno się założyć ścisłą relację etyki, poszanowania praw człowieka i praw pracowniczych.

Literatura

- Adamus-Matuszyńska Anna (2013): *CSR w praktyce. Próba realizacji społecznej odpowiedzialności przez sektor energetyczny w Polsce. Studium przypadku*. „Zeszyty naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”. Katowice.
- Barnea Amir, Rubin Amir (2005): *Corporate Social Responsibility as a Conflict Between Owners*, ss. 36. The University of British Columbia, Vancouver, Canada, Simon Fraser University, Burnaby, Canada
- Bogle John C. (2009): *Dość. Prawdziwe miary bogactwa, biznesu i życia*. Wydawca: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Chomsky Noam (1999): *Rok 501. Podbój trwa. Na przełomie wieków*. Tłumaczenie Zbigniew Marek Jankowski, Olimpia Mainka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Poznań, ss. 437.
- Chomsky Noam (2000): *Zysk ponad ludzi. Neoliberalizm a ład globalny*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Friedman Milton (1962/2018): *Kapitalizm i wolność*. Tłumaczenie: Bartosz Sałbut. Wydawnictwo HELION. Gliwice 2018, ss. 381.

³⁸ Maria Sozańska (2017): *Niszczenie środowiskowe wspomagane wodorem. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 242.

Friedman Milton (1970): *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*. "New York Times Magazine", 13 September 1970.

Friedman Milton (1993): *Polityka i tyrania*. Wydawnictwo Heuros, Łódź.

Höffe Otfried (1992): *Einführung in die utilitaristische Ethik. Klassische und Zeitgenössische Texte*. Beck. München.

Höffe Otfried (1992): *Etyka państwa i prawa*. Wydawnictwo Znak, Kraków.

Jaskiernia Jerzy (2011): *Wpływ Rady Europy na modelowanie reżimów politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. [W:] *Dialog europejski Zachód – Wschód. Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989 – 2009*. Pod redakcją Alicji Stępień-Kuczyńskiej, Macieja Potza i Michała Słowikowskiego. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2011, s. 22.

Kissinger Henry (2022): *Sześć studiów o Światowej Strategii*. „The Wall Street Journal”, 12. 08. 2022.

KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Odnowiona strategia UE na lata 2011-2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw
<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/PL/1-2011-681-PL-F1-1.Pdf>, s. 6.

Kulik Wojciech: *Afera Facebook i Cambridge Analytica* [AKT. – komentarz Zuckenberg] <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/afery-facebook-i-cambridge-analytica-o-co-chodzi.html>

Markiewicz Władysław (1966): *Społeczeństwo a socjologia w Niemieckiej Republice Federalnej*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań.

Marks Karol (1867/1970): *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*. Tom pierwszy. *Księga I. Proces wytwarzania kapitału*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa.

Miszewski Maciej (2020): *Idee ordoliberalizmu wobec współczesnego przesilenia cywilizacyjnego*. [W:] *Społeczna gospodarka Rynkowa i integracja europejska w czasach dziejowego przełomu*. Redakcja naukowa: Elżbieta Mączyńska, Piotr Pysz. Wydawnictwo: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.

Musiał Grażyna (1999): *Etyczny wymiar gospodarowania*. [W:] *Spór o etykę*. Redakcja Józef Pawlica. Materiały X Jagiellońskiego Sympozjum Etycznego, Kraków, 4-5 czerwca 1998 roku. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 79-83

Musiał Grażyna (2000): *Z badań nad dziejami ekonomii jako dziedziny nauki: Adam Smith (1723-1790)*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” Warszawa, nr 1, s. 7-30.

- Musiał Grażyna (2011): *Osiągnięcia ekonomii XX wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Katowice
- Musiał Grażyna (2018): *Is the Social Capital Really Social? Deliberations on Jacek Tittenbrun* <<Neither Capital nor Class>>. "Journal of Economic Sociology". Vol. 19, No. 4 September 2018, p. 129-132.
- Pajestka Józef (1981): *Problemy etyczne w rozważaniach ekonomicznych*. „Ekonomista”, nr 2, s. 257-271.
- Pajestka Józef (1990): *Prolegomena globalnej działalności człowieka*. PWN, Warszawa.
- Popper Karl Raimund (1959/2002): *Logika odkrycia naukowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN
- Schwab Klaus (1971): *Moderne Unternehmensführung im Maschinenbau*.
- Smith Adam (1776/2007): *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Tom 1. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa. Tablice odnoszące się do stron 217-233 są zawarte na stronach 293-300.
- Sozańska Maria (2017): *Niszczenie środowiskowe wspomagane wodorem. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, ss. 276.
- Śledztwo w sprawie firmy Lafarge: <https://outride.rs/pl/magazyn/lipiec-2018/brief-24/wefrancji-rozpoznano-sie-sledztwo-w-sprawie-firmy-lafarge-francuskiego-potentata-na-globalnym-ryнку-cementu-oskarzonej-o-wspieranie-dzihadystow/>
- Volkswagen: *Afera dieslowa. VW wypłacić odszkodowanie* <https://www.dw.com/pl/afera-dieslowa-vw-wyp%20aci-odszkodowanie/a-52576913>
- Wojciech W. Gasparski (2022): *Decyzje i etyka. Co o etyce każdy decydent wiedzieć powinien?* 75+ minitekstów o omaxisprawach. Wydawnictwo Poltext. Warszawa, s. 301-319.